

HORVÁTH FUTÓ Hargita

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
horvathfuto@ff.uns.ac.rs

GION NÁNDOR *LATROKNAK IS JÁTSZOTT*
CÍMŰ TETRALÓGIÁJÁNAK
GENETIKUS SZÖVEGVIZSGÁLATA

A genetic text analysis of Nándor Gion's tetralogy
Latroknak is játszott [*He Played for Malefactors, Too*]

Genetska analiza tetralogije *Svirao je i razbojnicima*
Nandora Giona

A tanulmány a szövegenetika vizsgálati módszereivel gyűjti össze Gion Nándor *Latroknak is játszott* című regénytetalóriája keletkezésének dokumentumait, és rekonstruálja az alkotói folyamatot a hagyatékban fennmaradt átdolgozott, javított kéz- és gépiratok (szűkebb értelemben vett genetikus dosszié) alapján, amelyek az írás folyamatát tükrözik. A regények létrejöttének vizsgálatát a tágabban értelmezett genetikus dosszié részét képező egyéb segédanyagok (levelek, fényképek, képeslapok, kereszt- és házasságlevelek, korabeli újságok, történelmi források, vázlatok stb.) is segítik, a tanulmány ezeket is számba veszi. Az anyag nagyobb része az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található a Fond 583/1–22. jelzet alatt, néhány dokumentum pedig a szenttamási Gion Nándor Emlékház Kézirattárában. A mű szövegforrásait feltáró munka dokumentálja a korpusz szövegváltozatait is az elő-szövegektől az utó-szövegekig, azaz a különböző nyomtatott variánsokig.¹ *Kulcsszavak:* szövegenetika, munkakézirat, szövegforrások, végső szöveg, szövegvariánsok, Gion Nándor

---

¹ A tanulmány Vajdaság Autonóm Tartomány Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárságának *Kisebbségi nyelvek és irodalmak Vajdaságban – szemiotikai és kulturális források az etnikai identitás kialakításában* című, 142-451-2587/2021-01. számú projektumának keretében készült.

A kéziratól a nyomtatott szövegig

A szöveggenetika a szövegek keletkezését vizsgálja a rendelkezésére álló, az írás folyamatát tükröző, tehát átdolgozott-áthúzott-átírt dokumentumok segítségével: „A szöveggenetikai megközelítés alapvető feltétele egy olyan autográf kéziratok korpusz megléte, amely lehetővé teszi, hogy a vázlatokon, piszkozatokon és tisztázatokon, azaz a munkakéziratokon keresztül nyomon követhessük a mű szövegének születését” (Tóth 2012, 10–19). A szövegek keletkezéskritikája megkérdőjelezi a végleges-befejezett mű fogalmát: A korábbi, elsősorban 19. századi felfogással ellentétben a szöveg „soha le nem záruló, állandó teremtő folyamként jelenik meg. Ilyen felfogással nem lehet többé kiemelni egy ún. főszöveget vagy alapszöveget, és ennek rendelni alá minden mást, ami megelőzi vagy követi. A genetikus kritikában az »elő-szövegek« (avant-texte) és »utó-szövegek« (après-texte) csupán a szöveg életének különböző állomásai, amelyeket a mű magába olvaszt” (Bodnár et al. 1989, 317). A nyomtatott szövegek előtti szöveggenézis vizsgálatának tárgya a kézirat. A modern kézirat (a papír elterjedésének köszönhetően) szerepében és státuszában is különbözik a korábbi korok kézírataitól, s a kéziratoknak azt a csoportját jelöli, amelyek „az antik és a középkori kézirattal ellentétben már nem a szövegek fenntartása és továbbadása érdekében készültek, hanem a szöveg létrehozása során, ennek megfelelően magukon viselik az írás munkájának (áthúzások, betoldások, ráírások, széljegyzetek, újrakezdések, átmásolások stb.) minden jellegzetességét” (Tóth 2012, 24).

Az archiváló szerző

Gion Nándor a kéziratot archiválva megőrző szerző típusába sorolható. Műveinek kézíratait 1993-as költözése után Újvidékről Budapestre vitte. Halála után neje, Gion Juba Eszter huszonkét doboznyi gép- és kéziratot helyezett el az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.

A kéziratok közgyűjteményeknek való adományozása jelentős állomás az életmű és a szerző kanonizációs folyamatában is: „Az örökösök nem egyszerűen leteszik a vállukról a kéziratok megőrzésének, megóvásának, számba vételének, feldolgozásának gondját, amikor átadják vagy eladják valamelyik könyvtárnak a hagyatékot. A szellemi-kulturális-irodalmi érték hordozói átkerülnek a közösség tulajdonába. Átengedés és befogadás: a közösség azáltal, hogy elfogadja, átveszi a hagyatékot (és bennük a kéziratokat), szentesíti, megerősíti a fenti értékeket” (Tóth 2012, 34). Az OSZK Kézirattárában a Fond 583/1–22. jelzet

alatti huszonnégy dobozban Gion regényeinek, novelláinak, rádiójátékainak, a műveiből készült tévéjátékok forgatókönyvének kéz- és gépiratai, a regényekhez készült cselekmény- és térképvázlatok, színdarabok, publikált szövegek fénymásolatának javított példányai, önéletrajzi jellegű írások kéziratok és levelek lelhetőek fel (Horváth Futó 2022). A Gion Nándor Emlékház megalapításakor feldolgozott szenttamási családi hagyatékából is kerültek elő kéziratok (pl. vonalas füzetek a zsengekkel, általános és középiskolai füzetek magyar és szerb nyelvből fogalmazásokkal, színház- és filmkritikákkal, fordításokkal), barátok, ismerősök, rokonok is ajándékoztak az emlékháznak kéz- és gépiratokat (novellák kéziratok, dedikációk, levelek, művei dramatizált változatainak gépiratai, az Újvidéki Rádió számára készült anyagok gépiratai stb.), és az emlékházra testált hagyatékokban is található kézíratos anyagot (Horváth Futó 2022). Gion megőrző gyakorlatának köszönhetően javított, kiegészített töredékek, kéziratok és gépiratok, azaz különböző szövegállapotú művek állnak az alkotás folyamatát, a szövegek létrehozását vizsgáló kutatók rendelkezésére.

A tetralógia keletkezés- és alakulástörténete

A négykötetes családtörténet nyomtatott szövegváltozatai 1973 és 2021 között jelentek meg különböző kiadóknál. Az első kötet, a *Virágos Katona* 1973-ban, a *Rózsaméz* 1976-ban jelent meg az újvidéki Forum Könyvkiadónál a *Virágos Katonával* egy kötetben *Latroknak is játszott* összefoglaló címmel a Jugoszláviai magyar regények sorozatban. Az első két kötetet szintén ezzel az összefoglaló címmel a bukaresti Kriterion is kiadta 1980-ban Kántor Lajos utószavával, az 1982-es könyvhétre pedig a Magvető szerkesztői is a megjelenítés mellett döntöttek. Az *Ez a nap a miénk* csaknem húsz évvel később, 1997-ben a budapesti Osirisnél látott napvilágot. A kiadóház 1999-ben az első három kötetet együtt is publikálta. A családtörténet-tetralógia utolsó könyve, az *Aranyat talált* című posztumusz kötet 2002-ben szintén az Osiris gondozásában jelent meg. A négy regényt együtt *Latroknak is játszott* címmel Pécsi Györgyi utószavával a Noran Kiadó adta ki 2007-ben az író életműsorozatának első köteteként. 2018-tól 2021-ig a Magvető Zsebkönyvtár sorozatában jutott el az olvasókhoz a tetralógia négy kötete egyenként.

A regényfolyam anyagát az író családjának és szülőfalujának fél évszázados történelmi múltja adja. A cselekmény ideje 1898-tól az 1950-es évekig tart. A *Virágos Katona* az első világháborút és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását, a történetet 1918-tól a második világháború kitöréséig folytató *Rózsaméz* pedig a királyi Jugoszlávia összeomlását örökíti meg. Az *Ez a nap a miénk* a

Rózsaméz utolsó jelenetére épül, a magyar csapatok 1941-es bevonulásával indít, és a második világháború végével zárul. Az *Aranyat talált* a negyvenes évek második felének „krónikája” (Horváth Futó 2012, 89).

A szöveggenetikus „nyomoz” – interjúk, cikkek, visszaemlékezések

Az első kötetet Gion 1971-ben a Forum Könyvkiadó történelmi regény írására meghirdetett pályázatára adta be. A pályázatra tizenhatan jelentkeztek. A kiadó a leadott regényvázlatok alapján hat szerzővel kötött szerződést: „Voltak, akik nem csak a mű vázlatát készítették el, s a belőle levonható következtetéseket jegyezték le, hanem egy-egy fejezetet már készen benyújtottak, úgyhogy a bizottságnak elég nagy munkát jelentett az elbírálás” (Ládi 1971, 9). Az interjú és a *regényvázlat* alapján Gion Nándorral is szerződést kötött a kiadó. A pályázat eredményhirdetését követően az íróval Kovács László készített interjút a díjnyertes regényről. A *Képes Ifjúságban* megjelent interjú alapján a szöveggenetikus adatokat kap arról, hogy a regény vázlatán kívül milyen dokumentumok után kell nyomoznia: „Egyébként sem kívántam részletes monográfiákra építeni a regényemet: összegyűjtöttem egy csomó adatot (*a lakosság megoszlásáról, a politikai pártokról, a búzaárakról, a bérekről*), az egészet feljegyeztem, azután félretettem, és alig használtam fel belőle valamit. Az egész csak afféle tájékoztatóként szolgált, a regényt nagyon *öreg emberek elbeszélései* alapján (sok emberrel beszélgettem, sohasem válaszoltak a kérdéseimre, de azért rendkívül érdekes dolgokat mondtak, arról, amit érdemesnek tartottak megjegyezni) írtam, helyenként egészen önkényes változtatásokat is eszközölve” (Kovács 1973, 17). A *Virágos Katona* című regényéért 1974-ben Híd-díjjal tüntették ki. A díj kapcsán készült interjúbán alkotói módszeréről is vallott:

Még egyetlen könyvemet sem olvastam el, miután elhagyta a nyomdát, sőt még kéziratban sem fésülöm át teljes egészében, legfeljebb egy-egy fejezeten javítgatok, amelyről előszöri megírása közben érzem, hogy gyöngébbre sikerült a többinél. Meglehetősen rossz a munkamódszerem, a témákon hónapokig vagy éppen évekig gondolkozom, vagy ahogyan mondani szokták és illik, érlelem magamban, azután egyetlen nekifutással megírom a könyvet, lehetőleg minél gyorsabban. Fárasztó módszer, ilyenkor tíz–tizenöt órát dolgozom naponta egyfolytában, és általában huzamosabb időre megutálom az írást (Kovács 1974, 11).

A *Virágos Katona* megjelentetése után bejelentette, trilógiát tervez. A második kötetet 1975 márciusában készült leadni a Forum Könyvkiadónak: „Ott

kezdődik, ahol az első kötet befejeződött. Hőseim életútját akarom tovább írni, egészen a második világháborúig. (A harmadik kötet onnan veszi majd kezdetét.) Tehát regénytrilógián dolgozom. A helyszín is marad: Szenttamás. Újabb hősök felvonultatásával tágítani akarom a regény kereteit” (Fehér 1975, 12). A *Rózsaméz* írásáról beszélve ismét fontos adatokat közölt a szövegfejlődés stádiumairól, idejéről: „Az anyaggyűjtés nagyjából befejeződött, az »akkumulációs idő« elég hosszú volt, ráment úgyszólván az egész tavalyi év. Most már hamarosan a megszokott és igen gyors tempóban hozzálátok, s a *jegyzetektől* egységes szöveget írok” (Fehér 1975, 12). A *Rózsaméz*ből 1975 októberében részlet jelent meg a szabadkai *Üzenet* folyóiratban. Az író az első két regénynek a *Latroknak is játszott* közös címet adta, 1976-ban már ezzel a címmel jelent meg az első két rész a Forum kiadónál: „Nem tudom, jó cím-e, mindenesetre belefér mind a két regény, esetleg egy harmadik is majd. És ráillik G. I.-re [Gallai Istvánra]. Talán nem igaz, de én hiszem, hogy még a megfeszített Krisztusnak is citerázott. És természetesen a latroknak is” (Gion 1977, 16). 1988-ban a József Attila-díj kapcsán készült beszélgetésben Bálint Sándor, a *Magyar Szó* napilap újságírója a művek megírása előtti felkészülésről (előkészítő anyagok, jegyzetek, napló, vázlatok) is kérdezte: „Naplót nem vezetek, *jegyzeteket* ritkán készítek, időnként rövid *vázlatot* írok. Ellenben sokat olvasok egy-egy könyvem megírása előtt. Főleg szakkönyveket. Mielőtt például hozzáfogtam volna a *Kárókatonákhoz*, egész sor vaskos könyvet tanulmányoztam át a madarokról. Még a madáretetők elkészítését is megtanultam” (Bálint 1988, 13).

A *Latroknak is játszott* megjelenése és a Magyarországra költözés közötti periódusban Gion megírt néhány művet, különféle tisztségeket is elvállalt (pl. az Újvidéki Színház igazgatója, a Vajdasági Íróegyesület elnöke), kevesebb ideje jutott az írásra, de Budapesten újra visszatért a családregényéhez. 1994-ben arról beszélt az őt faggató újságírónak, hogy a regényfolyam harmadik része „elakadt a *vázlatoknál*” (Erdélyi–Nobel 1994, 15). A gond részint abból eredt, hogy a második világháború utáni időszak elbeszélése az első két kötetnél jóval nagyobb terjedelmet, több kutatást kívánt, részint pedig a téma érzékenysége miatt: „Írás közben időnként még bizonyára szükségem lesz a szenttamásiakra, legtöbbször már itt, Magyarországon kell megkeresnem” (Erdélyi–Nobel 1994, 16). Az interjúkból kiderül, hogy jegyzeteket és (szenttamásiakkal, Szenttamásról elszármazott családtagokkal készített) interjúk feljegyzéseit is keresni kell a hagyatékból a művek teljes fejlődéstörténete bemutatása céljából. Az *Ez a nap a miénk* című harmadik részt 1993 őszén, Magyarországra költözése után kezdte el írni:

Fontos évtized, és nagyon jól tudtam, hogy mivel kell feltölteni, de túl sok érzékeny témát hordoz, óvatoskodtam hát és raktároztam, az előkészületek kissé hosszúra nyúltak, ebbe részben beletartozik a korszaknak az imént felvázolt időbeli körbejárása is. Persze nekifuthattam volna előbb is, írhattam volna az akkori eseményekről, természetesen csak virágnyelven, ebben megfelelően kiműveltem magam, ez esetben azonban visolyogtam az esetleges köntörfalazástól vagy látszat-megoldásoktól. Erdemes volt kivárni. Az *Ez a nap a miénk* című könyvet a Virágos Katona és a Rózsamész szerves folytatásaként majdnem olyan lendülettel tudtam megírni, mint az előző két regényt, a szálak adva voltak, csak tovább kellett gombolyítani őket, ez huszonöt évi szünet után sem volt nehéz. Gondot legfeljebb a téma sűrűsége, az események sokasága okozott. Kénytelen voltam szelektálni, nem szívesen tettem, de hát nem krónikát akartam írni, hanem annál többet vagy kevesebbet. Regényt (Füzi 1998, 16).

A mű közreadása után, 1998-ban egy újabb regény megírását tervezte. Úgy vélte, a nagypapa és a család történetéből kimaradt egy nagyon fontos és izgalmas időszak: vagyis „a világháború befejezését követő néhány esztendő, ami Közép-Európában a sztálinizmust jelentette, Jugoszláviában viszont a titoizmust. Ezeknek az éveknek a krónikáját egy negyedik regényben szeretném összefoglalni” (Gion 2017, 180). Az *Aranyat talált* című negyedik regény első fejezetének elkészülését követően készült interjúbán Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván műhelytitkokat is megtudott: „Most diktáltam le az első fejezetet, és már írom a másodikat. Én mindig kézzel írok, azután gépbe diktálom a szöveget. [...] Ha diktálás közben látom, hogy ez például túlságosan közhelyes, akkor változtatok a szövegen” (Erdélyi–Nobel 2001, 24).

Az *Aranyat talált* tizenkét fejezete a *Forrás* folyóiratban jelent meg 2001 őszétől 2002 szeptemberéig, könyv alakjában az író halála után az Osiris Kiadó adta közre szintén 2002-ben. A négy kötetet együtt a Noran életműsorozatának első köteteként vehették kézbe az olvasók. A tetralógia többféle regénytípus eredeti ötvözete: olvasható családragényként és folklórmotívumokkal is gazdagított falukrónikaként, de lehetséges olyan olvasata is, amely a latin-amerikai mágikus realizmussal rokonítja Gion prózáját, mivel szerzőjének világképe erősen mitizáló (Grendel 2009, 61).

A Latroknak is játszott genetikus dossziéja

A genetikus szövegvizsgálat négy nagy, részben egymásra épülő, részben párhuzamosan folyó műveleten alapul (Tóth 2012, 147–156): a genetikus dosszié

összeállítása, a genetikus dosszié anyagának meghatározása, a szöveggenetikai osztályozás és a genetikus dosszié anyagának megfejtése, elolvasása (terjedelmi okok miatt a tanulmány az első fázisra koncentrál).

A genetikus dosszié összeállítása

A dossziéba belekerül az adott mű, illetve műrészlet keletkezését dokumentáló minden autográf és nem autográf kézirat (jegyzetek, tervek, fiataalkori és félbehagyott kéziratok, fogalmazványok, pizskozatok, tisztázatok, másolatok, javított másolatok), illetve kéz- és gépiratok (korrektúra) másolatát is magába foglalhatja.

Szövegforrások

Gion regénytetralógiájának genetikus dossziéjába tartozik az OSZK Kézirattárában fellelhető kéz- és gépiratos anyag:

Fond 583/1. [azaz 1. doboz]: A *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* című regény saját kezű kézírata 18 füzetben:

1. füzet (23 oldal): *Virágos Katona* I. fejezet + I. fejezet első bekezdésének újrajrása + javítások,
2. füzet (24–52. oldal): *Virágos Katona* II. fejezet,
3. füzet (53–69. oldal): *Virágos Katona* III. fejezet,
4. füzet (70–97. oldal): *Virágos Katona* IV. fejezet,
5. füzet (98–119. oldal): *Virágos Katona* V. fejezet + IX. fejezet,
6. füzet (120–144. oldal): *Virágos Katona* VI. fejezet + VII. fejezet 2. rész + VIII. fejezet középső rész + VIII. fejezet utolsó rész,
7. füzet: *Virágos Katona* VII. fejezet 1. rész + VIII. fejezet 1. rész,
8. füzet: *Virágos Katona* IX. fejezet 2. rész + X. fejezet,
9. füzet: *Virágos Katona* XI. fejezet + XII. fejezet,
10. füzet: *Rózsaméz* Első rész I. fejezet + II. fejezet,
11. füzet: *Rózsaméz* III. fejezet + IV. fejezet,
12. füzet: *Rózsaméz* V. fejezet + VI. fejezet + IV. fejezet 2. rész folytatás + IV. fejezet 3. rész,
13. füzet: *Rózsaméz* Második rész I. fejezet + II. fejezet + Harmadik rész VI. fejezet,

14. füzet: *Rózsaméz* Második rész III. fejezet + IV. fejezet,
15. füzet: *Rózsaméz* Második rész V. fejezet + VI. fejezet,
16. füzet: *Rózsaméz* Harmadik rész I. fejezet + II. fejezet,
17. füzet: *Rózsaméz* Harmadik rész III. fejezet + IV. fejezet,
18. füzet: *Rózsaméz* Harmadik rész V. fejezet + VI. fejezet folytatás.

Fond 583/3.:

Ez a nap a miénk című regény gépirata: 1 teljes példány,

Ez a nap a miénk című regény I–IV. fejezetének (1–116. oldalig) gépirata (4 részletpéldány).

Fond 583/4.:

Ez a nap a miénk című regény teljes saját kezű kézírata 523 oldalon (az elején a szereplők névsorával),

Ez a nap a miénk című regény gépiratának részlete (VII. és VIII. fejezet) a 173–225. oldalig,

Ez a nap a miénk című regény egyoldalas színopszisa.

Fond 583/5.:

Aranyat talált című regény teljes gépirata,

Aranyat talált című regény egyoldalas színopszisa,

Aranyat talált című regény teljes saját kezű kézírata.

A regény kéziratok előszövegeihez sorolhatjuk *A tolvaj* című novella töredékét (Gion Nándor Emlékház Kézirattára, jelzet: GNK 0052) és a vonalas füzetbe átírt teljes szöveg kéziratát (Gion Nándor Emlékház Kézirattára, jelzet: GNK 0001) is. A töredék a szenttamási családi hagyaték középiskolai anyagot tároló dobozából került elő, terjedelme 4 lap, keletkezési ideje feltételezhetően az 1950-es évek második fele. A vonalas füzet szövegei is az 1950-es években keletkeztek. A 14×20 cm nagyságú, narancssárga színű, papírfedelű vonalas füzet autográf dokumentum. Öt alkotást tartalmaz: két novellát és három verset, kézírásuk azonos. A füzetben összesen harminckilenc számozás nélküli oldal, oldalanként tizenhét sor kézzel írt magyar nyelvű szöveg olvasható (Horváth Futó 2012, 11–12). *A tolvaj* című második írás a 14. oldalon kezdődik, terjedelme tizennégy oldal. A novella fekete tintával íródott. Az előkerült töredék arra utal, hogy Gion átmásolta a meglévő szöveget, és a vonalas füzetben fejezhette be a novellát. Ezt megerősíti a kézirat vizsgálata is: mindössze két

áthúzás (az egyik az alany és az állítmány egyeztetése céljából keletkezett, a másik szöveghelyen az egyik szereplő szavait követő idéző mondatban a szerző áthúzta a feleslegesnek ítélt *én* személyes névmást) látható a tizennégy oldalas szövegben (a kézirat eredetijét lásd Horváth Futó 2012, 456–459). A novella főszereplője, a narrátor anyai nagyapja, Pista bácsi, a hajlott hátú, sasorrú öreg csósz kiviszi egy nap az unokáját a határba, hogy megmutassa neki, hogyan telik a mezőőr munkanapja. *A tolvaj* a tetralógia *Ez a nap a miénk* című kötetéhez kapcsolódik, annak pretextusa (bár a novella teljes szövege nem épül be a regényfolyamba): Rojtos Gallai Istvánt az első világháború után kinevezi a hatalom a szenttamási határ csószének. Rojtos Gallai István modellje az író anyai nagyapja, Gallai István volt. *A tolvajban* már megjelenik az öreg mezőőr állandó kelléke, a vasbot is.

A keletkezésre vonatkozó egyéb dokumentumok

A vizsgált mű tágabban értelmezett genetikus dossziéjának részei azok az egyéb dokumentumok is, amelyek szintén információkat közölnek a szöveg keletkezéséről. A mű létrejöttének rekonstruálása (genetikus szövegvizsgálat) és elemzése (genetikus kritika) alatt a szöveggenetikus – pl. bizonyos kérdések eldöntésében (datálás, hitelesség ellenőrzése stb.), az utóbbi esetében pedig az írás folyamatának minél teljesebb megértése, háttérének felvázolása, az életművön belüli elmozdulások és összefüggések feltárása érdekében – támaszkodhat, és az esetek nagy többségében valóban támaszkodik is olyan dokumentumokra, amelyek nem tartoznak a szövegkeletkezés legszűkebb körébe, de szorosan kapcsolód(hat)nak hozzá (levelezés, az írás előtt és közben tanulmányozott könyvek listája, a belőlük készült jegyzetek, esetleg margináliák, szerződések a kiadóval, egyéb személyes és hivatalos iratok, modern szerzők esetében az általuk készített vagy összegyűjtött fényképek, rajzok, reprodukciók, hang- és filmfelvételek) (Tóth 2012, 148).

A segédanyagokhoz tartozik az OSZK Kézirattárában a Fond 583/21. jelzet alatt található anyag. Gion a tetralógia négy kötetében gazdag helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi anyagot használt fel. A forrásanyag egy része a hagyaték 21. dobozában található (Források a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* című regény megírásához):

1) a *Srbobranski glasnik* című hetilap 1931. április 26-i száma (I. évfolyam, 16. szám).

A *Rózsaméz* című regényben Gallai István és a méhész a *Srbobranski glasnik* nevű helyi kérdésekkel foglalkozó hetilapot lapozgatja. Az újság első száma

1931. február 6-án, az utolsó pedig 1940. június 28-án jelent meg Major Lajos nyomdájában, Szenttamáson.

- Szenttamás nem falu – mondta az öreg méhészt. – Szenttamás város, még újságja is van – mutatta az újságköteget.
- Valami Major Lajos nyomdájában készítik, és minden vasárnap megjelenik.
- A sógorom Major Lajos nyomdájában dolgozott – mondta Gallai István.
- Szoktad olvasni az újságot?
- Nem.
- Talán nem tudsz szerbül?
- Nem nagyon – mondta Gallai István.
- Az a baj, hogy én sem tudok rendesen – mondta a méhészt.
- *Srbobranski glasnik* – olvasta hangosan a legfelső újság címlapjáról. – Ez, ugye, olyasmit jelent, hogy *Szenttamási hírnök*? Vagy nem?
- Olyasmit jelent – mondta Gallai István türelmetlenül.
- Érdekes újság, kár, hogy nem értek belőle mindent. Itt éppen a *Sokol* mozgalomról ír. Az egész első oldalon dicséri a *Sokol* mozgalmat, mert az testi, erkölcsi és nemzeti szellemű nevelést ad, de én nem értem a lényegét. Hallottál már a *Sokol* mozgalomról? (*Rózsaméz*, 329.)

A *Srbobranski glasnik* említett száma valóban a *Sokol* mozgalomról közölt cikket a címlapján. Szerzője Soko névvel írta alá magát (Soko 1931, 1–2), s a *Sokolska ideja* című vezércikkben a mozgalom létrejöttéről, az alapítónak, dr. Miroslav Tyrš cseh filozófusnak az elképzeléseiről és a mozgalom céljairól ír.

A beszélgetés folytatásában a méhészt elárulja, hogy ismerőse, Đorđe Belić rendszeresen járhatja a lapot, és időnként cikkeket is ír: „Leposkondiázta a községit előljárókat. Azt írta róluk, hogy megvesztegethető. Valami állatvásárlás kapcsán pocskondiázta le őket, néhányat nagyon megsértett. Đorđe tanult ember, és igazságszerető ember. De egy Paja Sivački nevű képviselő válaszolt neki az újságban, megfenyegette, hogy bepereli becsületsértésért” (*Rózsaméz*, 330). A hetilap 2. oldalán *Još koju reč* címmel olvasható Paja Sivački reagálása az újság előző, április 19-i számában ezzel a címmel megjelent írásra, amelynek szerzője Srbobranac álnévvel írta alá magát (a regényszöveg alapján ez lehetett Đorđe Belić álneve). Paja Sivački hosszasan válaszol az állatvásárlással kapcsolatos vádakra, és a szerzővel, valamint a szerkesztővel szembeni becsületsértési pert is emlegeti (Sivački 1931, 2).

2) 16 kereszt- és házasságlevél (a cservenkai református egyház születési és keresztelő anyakönyvéből, a bácsfeketehegyi/szeghegyi ágostai hitvallású evangélikus egyház születési anyakönyvéből, a zsablyai római katolikus plébániahivatal kereszteltek anyakönyvéből, a topolyai római katolikus plébániahivatal anyakönyvéből, a szenttamási római katolikus plébániahivatal anyakönyvéből, Szenttamás város születési anyakönyvéből, például:

- kivonat (hibás vezetéknévvel, a család neve más forrásokon és a regényben is Bechtler) a bácsfeketehegyi ág. hitv. evang. egyház születési anyakönyvéből Topolya járás, Bács-Bodrog megye: *Pechtler Katalin*, született 1870. június 2-án Feketehegyen, keresztelése 1870. június 3-án, vallása ágostai hitvallású evangélikus, apja Pechtler György református, anyja Huth Teréz ágostai hitvallású evangélikus, lakása Feketehegy, 345 h. sz., keltezés: Bácsfeketehegy, 1943. május 10.
- kivonat (szintén hibás vezetéknévvel, a család neve más forrásokon és a regényben is Krebs) a bácsfeketehegyi ág. hitv. evang. egyház születési anyakönyvéből Topolya járás, Bács-Bodrog megye: *Kreps István*, született 1866. július 17-én, keresztelték 1866. július 22-én, vallása ágostai hitvallású evangélikus, apja Kreps István ág. hitv. evangélikus, anyja Thiel Erzsébet ág. hitv. evangélikus, lakása Feketehegy, 380 h. sz., keltezés: Bácsfeketehegy, 1943. május 10.
- kivonat a bácsfeketehegyi ágostai hitvallású evangélikus egyház esketési anyakönyvéből Topolya járás, Bács-Bodrog megye: *Kreps István* molnár, szülei Kreps István és Thiel Erzsébet, lakhelye Feketehegy, 845 h. sz., 23 évesen elvette a 19 éves *Pechtler Katalint*, Pechtler György és Hüth Erzsébet lányát, lakhelye Feketehegy, 850 h. sz., keltezés: Bácsfeketehegy, 1943. május 10.

3) származási táblázat (kitöltetlen űrlap) – ennek segítségével rendszerezte a rokonsági viszonyokat (az űrlap számait a kivonatokon tüntette fel, pl. feleség 5)

4) Ilija Janković képeslapja

Gallai István az első világháborúban a galíciai frontra került. Rézi képeslapot küldött neki. Ez segíti kabalaként ép ésszel átvészelni a háború borzalmait:

Színes képeslap volt, Ilija Janković készítette, a szenttamási főutca egy részét ábrázolta a piros cserepes házakkal, a szikár akácfákkal és a kéttornyú görögkeleti templommal. Mindez azonban igen messziről látszott; az akácfák koronái elmaszatolt zöld foltok csupán, a templom két keresztje hajszálvékony vonal, a fényképész eredetileg talán nem is

képeslapot, hanem közönséges csoportképet akart készíteni. Az előtérben ugyanis ünneplő ruhás férfiak álltak, megszámoztam, összesen tizenötön. Valamennyien merően néztek a fényképezőgép irányába, kezüket zsebre dugták, vagy a hátuk mögé rejtették, mindegyik úgy állt meg, hogy minél tisztábban látsszon majd a képen, az egyik közülük, bizonyára a fényképész utasítására, egy tragacsot tartott, illetve kilépett és előrehajolt, mintha tolná, ezen a tragacson Ilija Janković cégtáblája volt elhelyezve. Egy vasárnap délelőtt gyűlhettek össze az emberek a főutcán, lehet, hogy éppen a templomból mentek hazafelé, és Ilija Janković a fényképezőgép elé állította őket, aztán pedig, mivel az ő cégtáblája látszott tulajdonképpen a legjobban, a fényképeket felhasználta képes levelezőlapnak (*Virágos Katona*, 165–166).

A regényszövegbe vizuális intertextusként beépülő képleírás alapján arról a szenttamási képeslapról van szó, amely a 21-es doboz dokumentumai között található. Ilija Janković készítette, ezt a képeslap jobb alsó sarkában fel is tüntette (Izdanje Ilije Janković u Sentomašu), a bal alsó sarokban pedig a fényképen található helyszínt szerb nyelven cirill betűkkel (Баг Сентомаш) és magyarul (Bács-Szent-Tamás). A hátoldalán álló szöveg: Fräulein Friedrich Katica Német Palánka 50. Szenttamáson adták fel 1904-ben. A Magyar Posta ötfilléres zöld színű bélyegén lévő pecsétet a bács-szenttamási postán nyomták rá 1904 júniusában (a pontos dátum nem látszik). A másik pecséten ez olvasható: Palánka 1904. június 13. A fényképen két szöveg olvasható: Üdvözlettel, Vili és a kép jobb felső sarkában egy német nyelvű szöveg: Herzlichen grusse fon Josefin (a teljes név olvashatatlan).

5) Gion Nándor saját feljegyzései, Morel András önéletrajza a *Latroknak is játszott* megírásához, forrás és vázlatok:

- Morel András *Életrajz*, 28 oldalas gépirat, aláírva: Morel András, Szrbobrán, 1959. május 8.
- Morel András *Az 1942. év eseményei és a Csillagbörtön házirendje* című szöveg 7 gépelt oldalon.

A regénybeli Friedrich Schank téglagyárában dolgozó kishegyesi származású kommunista, az 1936-os földmunkássztrájk egyik vezetője, Morel András is valós személy. Kockás füzetbe írta *Élet Rajz (Munkásmozgalmi életem. Egy küzdelmes élet)* című önéletrajzát, amiből 1972 novemberében Németh István közölt szemelvényeket a *Magyar Szóban* és az 1994-ben megjelent *Kánaáni történetek* (Morel 1994, 91–111) című kötetben,

6) vázlatok, 17 kézzel írott oldal: szereplők nevei és egy-egy hozzájuk kötődő tevékenység (pl. Mindzsa mama, zsidó asszony, hetes laktanya), helyszínek (Stefi bátya vette meg előbb a Balázs-házat – Cenci kocsmá és bolt), feljegyzések a korabeli terményekről (évente 18 mázsa gabona, 10 mázsa morzsolt kukorica), lokális újságokról (Srbobranski glasnik, kibékülés), egy-egy évhez kapcsolódó eseményekről (1936-ban 8-10 dinár a napszám, szép tavasz, jó répa), szereplők rendszere, a regény első három részének terve,

7) 4 kézzel írt oldal vázlat, a *Virágos Katona* I–IV. fejezete (I. 20 oldal, II. 30 oldal, III. 20 oldal, IV. 30 oldal), feljegyzések a szereplőkről (pl. St. Krebs – két kislány, felesége), helyszínekről (Feketics – gazdag nagyszülő, Szenttamás – Prodanov, szárazmalom, Főutca; Zöld utca – Juhász János, a nazarénus, Gion M., a halász, Mandity ↔ Uborny József, Csorba János (Újvári kocsmá),

8) Császár Péter (1822–1890) honvéd, a második bácsszenttamási ostrom résztvevője, műkedvelő történetíró (Délvidéki S. 2014, 403) írása Szenttamás 1848/49-es történetéről (a teljes kézirat megtalálható az OSZK Kézirattárában a Fol. Hung. 3818. jelzet alatt).

A kéziratok hitelességének vizsgálata

A kéziratok felkutatását, másolását és összegyűjtését követően a hitelességük vizsgálata következik, ha lehetséges, azonosítani kell a nem autográf dokumentumok készítőit, meg kell határozni szerepüket (pl. jegyzetelés baráti vagy titkári segítségképpen, kérésre vagy önálló kezdeményezésből; másolás, gépelés, javítás stb.), és datálni kell őket: „Mindehhez elengedhetetlenül szükséges a kéziratokra és a szerző életrajzára, munkásságára, a korra vonatkozó szakirodalomnak, elemzéseknek, korábbi szövegkiadásoknak, értelmezéseknek az ismerete” (Tóth 2012, 149). Az OSZK-ban tárolt hagyatéki anyag provenienciájához nem fér kétség, hiszen a család helyezte el ott huszonkét dobozban. Az anyagban Gion Eszter kézírásával is íródott szöveg, de a családregegyre vonatkozó kéziratok anyag Gion Nándor kézírásával készült. A szenttamási szülőházban talált kéziratok eredetét grafológus tisztázta. Az igazságügyi kézírásvizsgálatot Branko Došen, az Újvidéki Körzeti Bíróság állandó traszológus és grafológus szakértője végezte el 2010 januárjában. A kézírás elemzéséhez és az összevetéshez Gion Nándor 1958. augusztus 6-án kelt levelét és három névvel jelölt középiskolai füzetét vizsgálta meg a szakértő. A vizsgálatra átadott írott anyag abban a periódusban keletkezett, amikor a korai írások, az ötvenes évek második felében. Az írások optikai és technikai segédeszközökkel való tanulmányozá-

sa, valamint korszerű tudományos grafológiai módszerekkel való összevetése során sikerült egyértelműen megállapítani, hogy a füzet szövegei Gion Nándor kézírásával íródtak (Horváth Futó 2012, 12).²

A Fond 583 dobozainak tartalma – kitekintés

Az OSZK Kézirattárában található Gion-hagyaték anyagának elemzése segítené a szövegek, illetve az életmű-interpretációt. A műgenezist dokumentáló szövegek és segédanyagok összevetése a nyomtatott művekkel rávilágítana az író alkotói módszerére, a munka folyamatára, a szövegek változására: a négy regény kéziratának módosításai ugyanis rámutatnak a tartalmi eltérésekre, az író nyelvhasználatára stb.

Irodalom

- Bálint Sándor. 1988. Csöndes őszben reménykedem: Interjú a József Attila-díjas Gion Nándorral. *Magyar Szó*, ápr. 16 (105): 13.
- Bodnár György et al. 1989. A szövegkiadás új elmélete és gyakorlata: a szövegek keletkezés-kritikája. *Helikon* 67 (3–4): 317–318.
- Délvidéki S. Attila. 2014. Az 1848-as népiirtások kirobbantása. In *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, 2013*, szerk. Szalma József. 396–411. Újvidék: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság.
- Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván. 1994. „Hiszek az álmokban, mindenekelőtt a saját álmaimban”: Beszélgetés Gion Nándorral. *Tiszatáj* 48 (6): 15–17.
- Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván. 2001. Gion Nándor: „Földre szálltam a tematikában.” *Forrás* 33 (9): 20–24.

² Részlet Branko Došen szakvéleményéből: „A jelen szakvélemény A) pontja alatt említett két elbeszélést írott betűkkel írták magyar nyelven, 14 lapon, vonalas iskolafüzetben. A tárgybeli elbeszélések kézírása az olvasható kézírások közé tartozik, jól olvasható írással, egymásba fűződő betűkkel, melyek szabályos grafikai alakúak és egymás közötti viszonyuk harmonikus. A betűket a megadott írásvonalon biztos, szabad, spontán és természetes mozdulattal írták, olyan gyorsasággal, mely megfelel a jól olvasottság fokának és az írástechnikai jártasságnak. Az egyes betűk alakításánál a variációk egységesek és egyéni kifejeződésűek, ami alkalmasra teszi az író azonosítását. A fent említett tárgybeli kézírás betűi közepes kaliberűek, enyhén jobbra dőlnek, az írás vízszintes irányú. A margók keskenyek, és a bal és jobb függőleges szélhez viszonyítva egyenesek, a bekezdés keskeny. A 14 lapnyi terjedelmű elbeszélések teljes kézírásának elemzésével és egymás közötti összehasonlításával konstatálható a grafikai karakterek általános és egyedi hasonlósága, melyek alapján megállapítható, hogy a két írás teljes szövegét ugyanaz a személy írta” (Horváth Futó 2012, 12).

- Fehér Ferenc. 1975. Regénytrilógián dolgozom: Év eleji beszélgetés Gion Nándorral. *Magyar Szó*, jan. 16 (14): 12.
- Füzi László. 1998. „Nincs időm észrevenni a történet eltűnését”: Gion Nándorral beszélget Füzi László. *Forrás* 30 (11): 5–16.
- Gion Nándor. 1977. *Latroknak is játszott*: A szerző írja könyvéről. *Magyar Szó* (Könyvbarátok Híradója melléklet), jan. 25 (23): 16.
- Gion Nándor. 2007. *Latroknak is játszott*. Budapest: Noran.
- Gion Nándor. 2017. Hátrahagyott írások. 2. rész: Akit mindenütt utolérnek a szülőföld témái. *Forrás* 49 (7–8): 163–181.
- Grendel Lajos. 2009. Magyar líra és epika a 20. században (30). *Irodalmi Szemle* 52 (3): 52–63.
- Horváth Futó Hargita. 2012. *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Horváth Futó Hargita. 2022. *Gion Nándor: Bibliográfia, dokumentum- és fotótár*. Szenttamás: Gion Nándor Kulturális Központ – Gion Nándor Emlékház.
- Kovács Nándor. 1973. Történelmi regényeink: Virágos katona. Interjú Gion Nándorral. *Képes Ifjúság*, máj. 23 (1292): 16–17.
- Kovács Nándor. 1974. A Virágos katona mai témájú regényeim bevezetője: Interjú a Híd-díjas Gion Nándorral. *Magyar Szó*, jún. 15 (162): 11.
- [Ládi István] (I). 1971. Hét kritikakötet és hat történelmi regény: A Forum könyvkiadó pályázatáról. *Magyar Szó*, jún. 15, 28 (162): 9.
- Morel András. 1994. Lapok egy kockás füzetből. In *Kánaáni történetek: Önéletrajzok, vallomások*, szerk. Németh István. 91–111. Újvidék: Forum.
- Sivački, Paja. 1931. Još koju reč. *Srbobranski glasnik*, ápr. 26. 1.
- Soko. 1931. Sokolska ideja. *Srbobranski glasnik*, ápr. 26. 1–2.
- Tóth Réka. 2012. *A szöveggenetika elmélete és gyakorlata*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

A GENETIC TEXT ANALYSIS OF NÁNDOR GION'S
TETRALOGY *LATROKNAK IS JÁTSZOTT*
[*HE PLAYED FOR MALEFACTORS, TOO*]

The study collects the documents relating to the process of the origin and writing of the tetralogy *Latroknak is játszott* (He Played for Malefactors, Too) by Nándor Gion using the methods of text genetics, and reconstructs the creative process on the basis of the revised and improved manuscripts and typescripts (genetic dossiers in the narrower sense) preserved in Gion's legacy, which reflect the development of the writing. The examination of the creation of the novels is also helped by other supporting materials (letters, photographs, postcards, baptismal and marriage

certificates, contemporary newspapers, historical resources, drafts, etc.) that are part of the broader genetic dossier which the study also takes into account. Most of the materials can be found in the Manuscript Collection of the National Széchényi Library, Fond 583/1–22, while some of the documents are in the Manuscript Collection of the Gion Nándor Memorial House in Szenttamás. The work exploring text sources of the tetralogy also documents the text versions of the corpus, from the pre-texts to the post ones, namely to the different printed variants.

Keywords: text genetics, manuscript, text sources, final text, text variants, Nándor Gion

GENETSKA ANALIZA TETRALOGIJE *SVIRAO JE I RAZBOJNICIMA* NANDORA GIONA

U studiji se metodom istraživanja genetike teksta rekonstruišu dokumenti nastanka tetralogije *Svirao je i razbojnicima* Nandora Giona, kao i proces stvaranja, na osnovu rukom i pisačom mašinom pisanih tekstova (genetički dosije u užem smislu reči) iz ostavštine, koji su prerađeni i ispravljani, a koji prikazuju proces pisanja. U istraživanju nastanka četiri romana su pomogli i drugi pomoćni materijali (pisma, fotografije, razglednice, izvodi iz matičnih knjiga rođenih i venčanih, novine, istorijski izvori, skice itd.), koji spadaju u širi genetski dosije, te studija obuhvata i njih. Veći deo materijala nalazi se u Odeljenju rukopisa Nacionalne biblioteke Mađarske „Sečenji” pod oznakom Fond 583/1–22., a nekolicina dokumenata u Fondu rukopisa Spomen kuće Nandora Giona u Srbobranu. U radu su dokumentovani izvorni tekstovi dela i varijante tekstualnog korpusa, od rukopisnih fragmenata do raznih štampanih varijanti. *Gljučne reči:* genetika teksta, radni rukopis, izvori teksta, konačni tekst, varijante teksta, Nandor Gion

A kézirat beérkezésének ideje: 2022. nov. 4.

Közlésre elfogadva: 2023. ápr. 15.